

ÓKORI TÁVOLSÁGI KAPCSOLATOK SZÁRAZFÖLDÖN ÉS VÍZEN

HOPPÁL KRISZTINA*

Az ókori távolsági kereskedelmi kapcsolatok vizsgálata mind a régészet, mind a történettudomány körében komoly népszerűségnek örvend; a kutatás egyik igen kedvelt területe a Selyemút. Míg Európában gyakran a Római Birodalom, addig a Távol-Keleten a Han vagy éppen a Három királyság szempontjából vizsgálják az áru- és információáramlás módozatait, útvonalait, alakító tényezőit és mindezek elméleti hátterét.

Különösen izgalmas a Selyemút két végpontjának, a Római Birodalom és a kínai császárságok 1–5. századi kapcsolatának vizsgálata. Kultúrtörténeti, régészeti szempontból a fenti terminus a Selyemút történetének egyik legmeghatározóbb, éppen ezért gyakran félreértett időszaka, melynek közel kétszáz éve alatt több túlzó, romantikus elképzelés született a Han – valamint az azt követő kínai császárságok – és a Római Birodalom kereskedelméről és annak jelentőségéről, nagymértékben kiszínezve a régészeti leletek által kialakítható képet.

Mindehhez nagymértékben hozzájárult, hogy első látásra úgy tűnik, mind római, mind kínai részről meglehetősen részletes írásos források emlékeznek meg a másik félről. Míg az antik kútfők, mint Plinius maior, Ptolemaios, az aranykor költői vagy éppen az 1. századi hajónapló, a *Periplus Maris Erythraei* a Seresről, azaz a selyememberekről ír,¹ addig a kínai történeti krónikák, különösen a Keleti Han-dinasztia történetét megörökítő Hou Han shu 後漢書 vagy a Wei-dinasztia rövid története, a Wei lüe 魏略 Daqinről 大秦 közöl adatokat² (I. kép). Hagyományosan a Serest a kínaiakkal, míg Daqint a Római Birodalommal azonosítják. Csakhogy a források alaposabb elemzése rávilágít, hogy a sérek nem más, mint egy nehezen körülhatárolható etnonima (népnév) a rómaiak által ismert világ legkeletibb pontján,³ míg Daqin egy utópisztikus és erősen misztifikált, bár a rómaiakkal több ponton azonosítható államalakulat a kínai császárságok által ismert világ legnyugatibb pontján.⁴ Ebből következik, hogy a selyememberek kínaiakként történő kizárólagos megfeleltetése helytelen, míg Daqin Római Birodalomként történő azonosítása annak adminisztratív, gazdasági és földrajzi sajátosságaival együtt legalábbis csak fenntartásokkal fogadható el.

Mind az antik, mind a kínai forrásokból egyértelműen kiderül azonban, hogy még ha közvetett módon is, de rendelkeztek valamiféle ismerettel a másik félről, amely közvetítők sorát igénybe vevő, ennek megfelelően egymásról jellegzetesen homályos elképzeléseket eredményező kapcsolatot feltételez. Mindez az 1–5. század folyamán a szárazföldi és a tengeri Selyemút mentén ugyan határozottan kimutatható, de a gyakori tévhit ellenében nem a közvetlen távolsági kereskedelem irányából fogható meg.

* Régész, tudományos segédmunkatárs, MTA – ELTE – SZTE Selyemút Kutatócsoport

¹ A Seresre vonatkozó források gyűjteménye: Coedès, George: *Textes d'auteurs grecs et latins relatifs à l'Extrême-Orient, depuis le IV^e siècle av. J.C. jusqu'au XIV^e siècle* (Paris: E. Leroux 1910); Lieu, Samuel – Sheldon, John: *Texts of Greek and Latin Authors on the Far East from the 4th century BCE. to the 14th century C.E. I.* *Studia Antiqua Australiensia* 4 (2010).

² Daqinre vonatkozó források kétnyelvű gyűjteménye: Yu Taishan: *China and the Ancient Mediterranean World: A Survey of Ancient Chinese Sources.* *Sino-Platonic Papers* 242 (2013).

³ Az antik forrásokban szereplő, rendkívül nehezen értelmezhető *Seres*-szemelvények a Kelet legtávolabbi részére vonatkoztatható információk gyűjteményét alkotják, amelyek azonban csupán indirekt összefüggésbe hozhatók a mindenkori Középső Birodalommal. Noha a kifejezés eredetileg feltehetőleg a dél-indiai Chēra/Kerala királysággal (tamil: சேரர் / malajálám: ചേര / szanszkrit: केरल) (circa Kr. e. 500–Kr. u. 12. század) mutatható kapcsolatot, az 1. század folyamán a *Seres* etnonima már a selyememberek *Hemoduson* (a Himalája keleti részén) túl élő csoportját jelentette. A homályos földrajzi leírások alapján a sérek által lakott régiók a mindenkori kínai császárságok részeiként nem, csupán peremterületeiként, érdekszféráiként írhatók le.

⁴ Összefoglalóan például: Kolb, Anne – Speidel, Michael A.: *Perceptions from Beyond: Some Observations on Non-Roman Assessments of the Roman Empire from the Great Eastern Trade Routes.* *Journal of Ancient Civilizations* 30 (2015), 117–149; Hoppál Krisztina: *Contextualizing the comparative perceptions of Rome and China through written sources and archaeological data – Thesis abstract.* *Dissertationes Archaeologicae* 3 (2015/2016)/3, 285–302.



1. kép: Ptolemaios térképe a selyememberek földjének (Serica) ábrázolásával. <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/23/PtolemyWorldMap.jpg>. Utolsó hozzáférés: 2015.04.23.

Ezt jól illusztrálják a Római Birodalom területén, így például Pannoniában előkerült, jellemzően a 4. századra keltezhető selyemleletek is. Az aquincumi,⁵ brigetioi⁶ és alsóhetényi⁷ múmiasírokból származó szövetmaradványok vizsgálóik szerint kínai eredetű selyemfonalat tartalmaztak,⁸ mely egyértelműen megkülönböztethető a gyengébb minőségű, ellenben a Római Birodalom területén is elérhető vadselyemtől⁹ (2–3. kép). E textíliák minden esetben a halotti lepel részeként kerültek a sírokba, olykor „költséghatékony” módon, azaz a selyemszalakat a jóval megfizethetőbb gyapjúszalak közé szőtték. A maradványok eredetileg feltételezhetően római ízlés alapján átszőtt, selyemből készült vagy selyemfonalat is tartalmazó textílek lehettek. A távolság, a szállításban részt vevő számos közvetítő, valamint az átszővés következtében azonban e szövetek nyersanyagának származási helye az ismeretlenség homályába veszett. Mindez ugyan eredetileg (legalábbis részben) kínai alapanyagból készült, de már mind a megjelenését, mind pedig szövés-

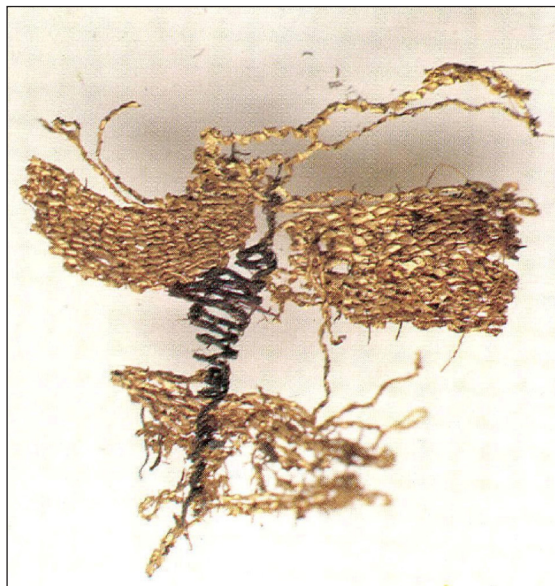
⁵ Póczy Klára: Újabb aquincumi múmiasír. *Archaeologiai Értesítő* 91 (1964), 176–191. A múmiatemetkezésekről összefoglalóan: Póczy Klára: A pannoniai későcsászárkori múmiatemetkezések néhány tanulsága. *Budapest Régiségei* 32 (1998), 59–76.

⁶ Barkóczi, László: New data on the history of late Roman Brigetio. *Acta Antiqua* 13 (1965)/1–2, 216–257.

⁷ Tóth Endre: Az alsóhetényi 4. századi erőd és temető kutatása, 1981–1986. Eredmények és vitás kérdések. *Archaeologiai Értesítő* 114 (1987), 22–61; Tóth, Endre: Die spätrömische Festung von Iovia und ihr Gräberfeld. *Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte* 20 (1989)/1, 31–39; Tóth Endre: *Studia Valeriana. Az alsóhetényi és ságvári késő római erődök kutatásának eredményei*. Helytörténeti Sorozat 8 (Dombóvár 2009)

⁸ Hajnal Lászlóné: Az újabb aquincumi múmiasír textilanyagának vizsgálata. *Archaeologiai Értesítő* 91 (1964), 192–193; Hajnal, Lászlóné: Textiles from the graves of late Roman Brigetio. *Acta Antiqua* 13 (1965)/1–2, 259–266; Sipos Enikő: Fémfonallal díszített textiltörödékek Heténypusztáról. *Ókor* II (2003)/4, 47–50.

⁹ A valódi és a vadselyem eltérő tulajdonságairól: Pariset, Ernest: *Histoire de la Soie. Ie Partie* (Paris: Auguste Durand Librairie, 1862), 1–8. ; Böhme-Schönberger, Astrid: *Kleidung und Schmuck in Rom und den Provinzen* (Stuttgart: Konrad Theiss, 1997), 44–46.

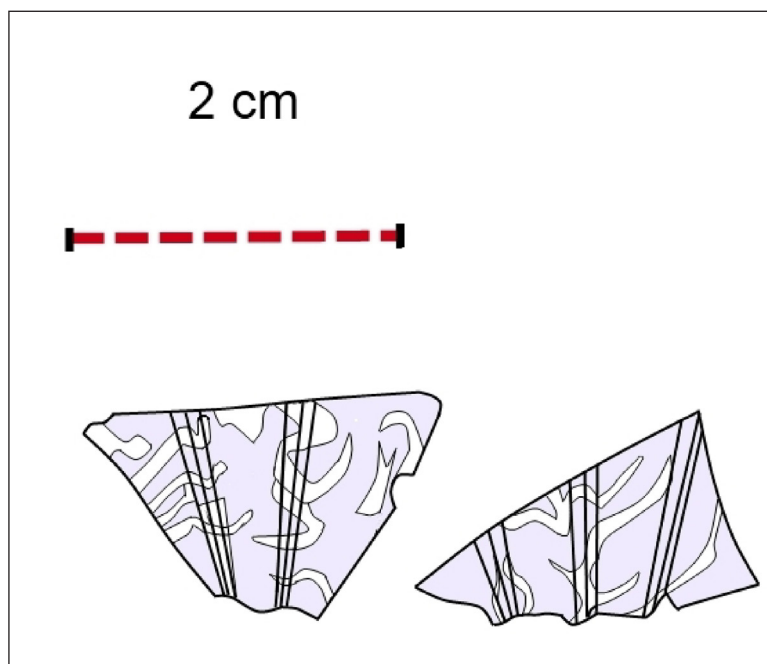


2–3. kép: Selyem bélfonalat tartalmazó aranyszál-beszövéses textil Alsóhetényből. Sipos 1990. II. tábla

technikáját tekintve ízig-vérig római terméket eredményezett.¹⁰

Hasonlóképp a pannoniai kínai selymekhez, a Kínában előkerült római eredetű üvegleletek is közvetett kapcsolatokra utalnak. Különösen igaz ez a Kína tengerparti sávjában feltárt áttetsző, vékony oldalfalú üvegleletekre, melyek egy részének szászánida eredetű társaikétól történő elkülönítése ugyan anyagvizsgálatok hiányában meglehetősen problematikus, mégis jól körülhatárolható egységet alkotnak (4. kép). E római vagy a korábbi kutatások alapján rómaiként meghatározott üvegtárgyak három nagyobb csoportra oszthatók, amelyek keletkezés és elhelyezkedés tekintetében is élesen elkülönülnek: a Ganquan régió, a Nanjing régió és a kései csoport tárgyai (5–6. század). E csoportok üvegedényei kivétel nélkül az 1–5. századi kínai társadalom prominens rétegének temetkezéseiből származnak, tulajdonosaik a császári család tagjai vagy éppen a mindenkori uralkodó közvetlen környezetéből, egy jól lehatárolható, zárt közegeből kerültek ki.¹¹

Bár népszerű elképzelés az áttetsző import üvegeket Kína legvagyonosabb rétegei számára elérhető egyfajta luxusáruknak tekinteni, e tárgyak megszerzésében a gazdasági befolyáson túl az *auctoritas* (tekintély) és *potestas* (hatalom) is rendkívül fontos szerepet játszott. Megkülönböztetett szerepüket ugyanakkor



4. kép: A Ganquan Shuangshan lelőhelyen feltárt márványozott bordás római tál.

A szerző saját rajza a 南京博物院 Nanjing Bowuyuan: 江苏邗江甘泉二号汉墓 Jiangsu Hanjiang Ganquan Erhao Hanmu [Jiangsu Hanjiang Ganquan Han tomb No. 2]. 文物 Wenwu [Cultural Relics] 11 (1981) alapján.

¹⁰ Hoppál Krisztina: *Vestis serica et odium luxoriae*. Kínai selyemeletek Pannoniában. *Tisicum* 25 (2017), 209–222.

¹¹ Hoppál, Krisztina: Contextualising Roman-related Glass Artefacts in China. An Integrated Approach to Sino-Roman Relations. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 67 (2016), 99–114.

nem csupán ritkaságuknak vagy éppen a távoli áruk jellemző egzotikumának köszönhetik. Hiszen fontos kiemelni, hogy származási helyükön ezek a meglehetősen egyszerű formák az üvegyártás tömegtermékeinek tekinthetők, nem pedig a távolsági piacra szánt különleges termékeknek.¹² Az áttetsző, vékony oldalfalú üvegedények készítését övező misztikum (legalábbis a Kr. u. 6. századig, addig az időszakig, amíg Kína nem sajátította el az üvegfűvés technikáját), valamint a kínai szakrális életben jelentős szerepet betöltő jádéhoz való hasonlóságuk – ritkaságuk mellett – szintén hozzájárult egyfajta presztízstárggyá válásukhoz. Mindez pedig a Római Birodalom és Kína indirekt, közvetítőkön keresztül történő kapcsolatát támasztja alá, melynek színtereként a szárazföldi és a tengeri Selyemút jelölhető meg.

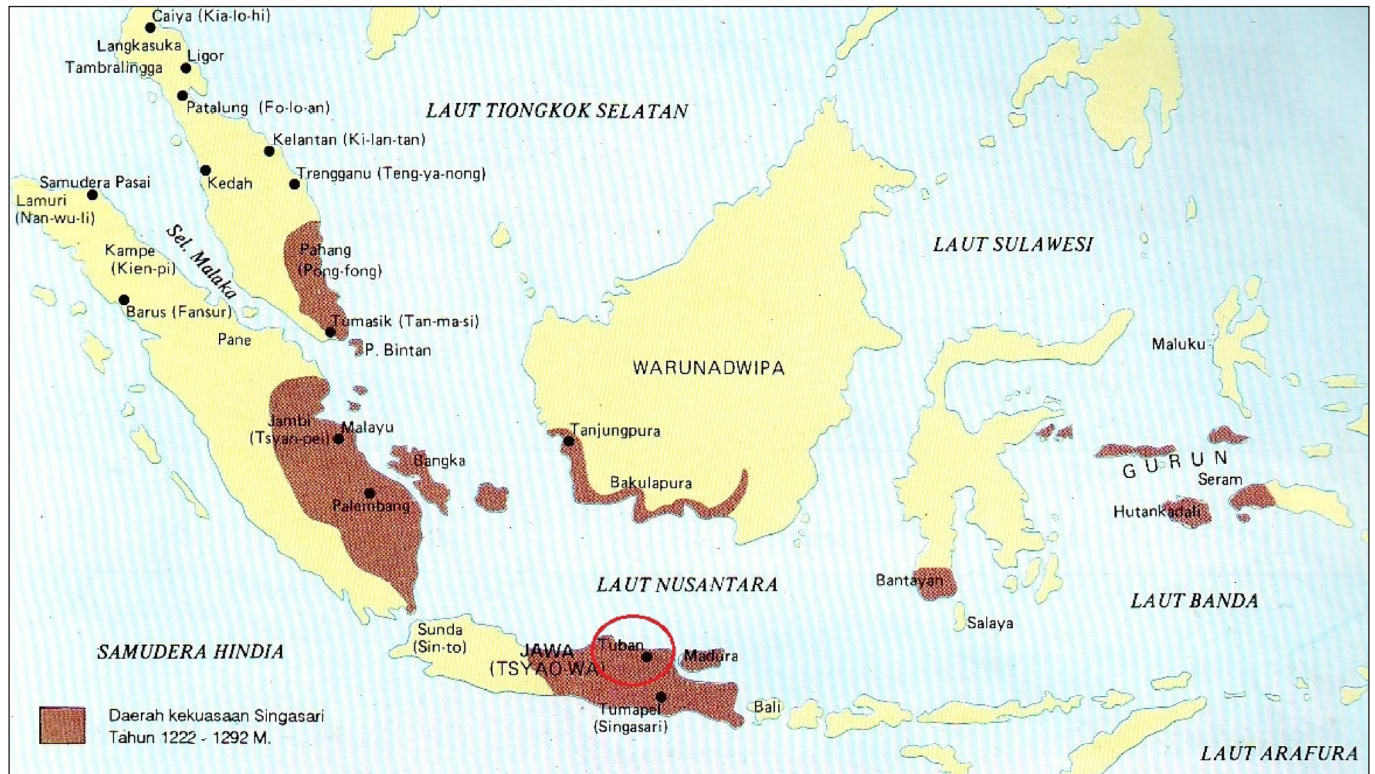
E két távoli birodalom meglehetősen nehezen leírható kapcsolata az elméleti régészet módszereivel sokkal inkább megfogható, méghozzá két fogalom, a percepció (felfogás) és a recepció (befogadás) segítségével. A két állam egymásról kialakult percepciói utópisztikus toposzok egész során keresztül, a kor ideológiai és intellektuális színvonalán, egy rendkívül összetett, sztereotip szűrőn keresztül jelennek meg, fiktív és valós elemek keveredésével, amit a morális eszmék és az értékszempontú megközelítés is befolyásol. E különböző, nem lokális elemekre adott válaszok pedig az idegen befogadásának formálóiaként funkcionálnak. Akárcsak az olyan, kultúrákon keresztülívelő tárgyak, mint amilyenek a pannoniai selymek vagy a Kínában előkerült római eredetű leletek is, melyek által a látni és láttatni, valamint a bemutatva, reprezentálva lenni fogalmainak és azok hatásainak vizsgálata is lehetséges. Míg bizonyos tárgyak birtoklása a hatalom reprezentációjának formája, addig individuális síkon az egyén etnikumának, nemének stb. kifejezője lehet.¹³

Ahogy a fentiekből látható, a Római Birodalom és Kína oly gyakran félreértett viszonylatában a régészeti leletek legkevésbé sem bizonyítanak közvetlen kereskedelmi kapcsolatot, s következtetések levonására is csak korlátozottan alkalmasak. Mindez az Imperium és a Selyemút egyéb államai tekintetében is igaz, különös tekintettel azokra az országokra, ahol csupán néhány római szórványlelet ismeretes. A legóvatosabban mégis a Távolsági-Keleten előkerült római pénzeket kell kezelni, melyek a Kínai Népköztársaság területén csakúgy előfordulhatnak, mint Indonéziában. A nem hiteles ásatásokból előkerült, gyakran szórványként ismert leletek közvetlen (kereskedelmi) kapcsolatként történő értelmezése ugyan rendkívül kecsegtető, azonban teljességgel tudománytalan. Kiváló példa erre a Kelet-Jáván, Tuban körzetében (Kota Tuban, Kabupaten Tuban – Tuban város, Tuban kormányzóság) felfedezett római és bizánci pénzek esete (5. kép).

A római *sestertius* és három bizánci *folles* meghatározása és feldolgozása jelenleg is folyik, Shinatria Adhityatama, a Pusat Arkeologi Nasional Jakarta (The National Research Center for Archaeology, Jakarta), valamint Vida István, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársának közreműködésével. A pénzeket helyi földművesek találták a tubani térség folyóiban, egymástól ismeretlen távolságra. Mind lelőköörülményeik, mind beszolgáltatásuk időpontja bizonytalan. A tubani régió azonban régészeti szempontból kiemelkedő, amit részben kedvező földrajzi adottságainak is köszönhet. Tuban mint jelentős kikötő már a hindu-buddhista időszak 11–12. századi feliratain is említésre kerül, ami a lelőhelyen végzett szisztematikus régészeti kutatások hiányában igen figyelemre méltó. (Jellemzően Jáva 6–7. század előtti történetéről rendkívül kevés hiteles adattal rendelkezünk.) A 13. századtól Tubant már a nagy múltú Majapahit királyság (1293

¹² Ez alól kivételt jelent Feng Sufu, az Északi Yan-dinasztia első miniszterének xiguanyingzi sírja az észak-keleti Liaoning tartományban (辽宁北票县西官营子 Liaoning tartomány, Beipiao járás Xiguanyingzi lelőhely). Az 415-ben elhunyt előkelő temetkezésének szászánida és római üvegedényei között az egyszerű formák mellett egy unikális kacsá alakú edény is felfedezhető, mely feltételezhetően Aegyptus provincia térségében készülhetett. Li Yaobo 黎瑶渤: Liaoning Beipiaoxian Xiguanyingzi Beiyuan Feng Suofumu 辽宁北票县西官营子北燕冯索弗墓 [Feng Sufu's tomb from Liaoning Beipiaoxian Xiguanyingzi]. *Wenwu* 文物 [Cultural Relics] 3 (1973), 2–19; Liaoning Provincial Museum 辽宁省博物馆 (编著 ed.) 北燕冯索弗 *Beiyuan Feng Sufu* [Feng Sufu Couple's Tombs of the Northern Yan] (Wenwu Chubanshe 文物出版社 [Cultural Relics Press] 2015).

¹³ Hoppál Krisztina: Contextualizing the comparative perceptions of Rome and China through written sources and archaeological data – Thesis abstract. *Dissertationes Archaeologicae* 3 (2015/2016)/3, 285–302.



5. kép: Tuban a Singasari királyság idején (1222–1292). <https://mbahrogo.files.wordpress.com/2008/06/wilayah-kerajaan-singosari.jpg>. Utolsó hozzáférés: 2017.07.06.

– 16. század)¹⁴ egyik legjelentősebb tengeri kikötőjeként tartják számon,¹⁵ melyet a kínai krónikák is említenek.¹⁶

A tubani római és bizánci pénzekről azonban rendkívül kevés információval rendelkezünk, ami további adatok ismeretének hiányában csaknem ellehetetleníti Jávára kerülésük módjának felderítését. Akárcsak más, a Távól-Keleten hasonló körülmények között előkerült érmék esetében, a tárgyak pusztja jelenléte, a tudományosság keretein belül legalábbis, nem teszi lehetővé messzemenő következtetések levonását.

Ugyanakkor e központi fekvésű, intra- és extraregionális szempontból is kiemelkedő jelentőségű kikötő körzetében való jelenlétük, ha nem is közvetlenül, mégis rávilágít az egykori távolsági kapcsolatokra Indonézia és a nyugati világ között. Ennél fogva e pénzek feldolgozása és publikálása elengedhetetlen, hiszen – akárcsak más, a Távól-Keleten előkerült római és bizánci leletek – további adalékkal szolgálhatnak a tengeri és szárazföldi Selyemút történetének megismeréséhez.

AJÁNLOTT IRODALOM:

HILDEBRANDT, BERIT (ed.)

Silk: Trade and Exchange along the Silk Roads between Rome and China in Antiquity. Ancient Textiles Series 29. Oxford: Oxbow Books, 2017.

¹⁴ F. Kovács Péter: Egy birodalom központjában. Régészeti és történelmi kiállítóhelyek Trowulanban. *Tisicum* 24 (2014), 147–154

¹⁵ Tuban Majapahit királyságban betöltött szerepéről például: Tjandrasasmita, Uka: *Arkeologi Islam Nusantara* (Jakarta: Kepustakaan Populer Gramedia, 2010), 52–54; Muljana, Slamet: *Menuju puncak kemegahan: sejarah kerajaan Majapahit* (Yogyakarta: LKiS, 2007).

¹⁶ Tubanról részletesen: Pratomo, Oni: *Makna struktur dan unsur pembentuk pusat kota pelabuhan tuban kajian morfologi dan silang budaya pusat kota pesisir* (MA thesis: Universitas Diponegoro, 2000), 31–34.; Sedyawati, Edi: *Tuban: Kota Pelabuhan Di Jalan Sutera* (Jakarta: Depdikbud, 1992).

Hoppál Krisztina • Ókori távolsági kapcsolatok szárazföldön és vízen

KOLB, ANNE – SPEIDEL, MICHAEL A.

Perceptions from Beyond: Some Observations on Non-Roman Assessments of the Roman Empire from the Great Eastern Trade Routes. *Journal of Ancient Civilizations* 30 (2015), 117–149.

LIEU, SAMUEL – MIKKELSEN, GUNNER (eds.)

Between Rome and China: History, religions and material culture of the Silk Road. Silk Road Studies 18. Begijnhof: Brepols Publishers, 2016.

QIANG, LI

Roman Coins Discovered in China and Their Research. *Eirene. Studia Graeca et Latina* 51 (2015)/1–2, 279–299.

DE SOUZA, PHILIP – ARNAUD, PASCAL (eds.)

The Sea in History: The Ancient World. Woodbridge: Boydell and Brewer, 2017.